РОЗДІЛ 7. ТЕОРІЯ НАВЧАННЯ

ФОРМУВАННЯ ВМІНЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДІАГНОСТУВАТИ ТА РОЗВИВАТИ РАННІ ІНТЕРЕСИ УЧНІВ

FORMING SKILLS OF FUTURE TEACHERS TO DIAGNOSE AND DEVELOP INTERESTS OF JUNIOR STUDENTS

Стаття присвячена актуальній проблемі формування компетентності майбутніх учителів із розвитку ранніх професійних зацікавлень учнів молодшого шкільного віку. Висвітлено сутність таких понять, як ранні інтереси учнів молодшого шкільного віку, компетентність майбутніх учителів, діагностика й розвиток професійних інтересів учнів. Окреслено загальні принципи та основні структурні компоненти дидактичної системи підготовки майбутніх учителів до діагностики й розвитку ранніх професійних зацікавлень учнів молодшого шкільного віку. На основі аналізу психолого-педагогічної літератури та власного практичного досвіду обґрунтована методика формування компетентності з діагностики ранніх професійних зацікавлень учнів початкової школи.

Відомо, що різні види професійної діяльності вимагають від особистості різноманітних якостей. Тому основним завданням педагога є здійснювати пропедевтичну діяльність, вчасно діагностувати й допомогти учням з'ясувати, які із цих якостей у них розвинуті і в якій діяльності вони змогли б досягти успіху. Молодший шкільний вік є періодом, у процесі якого закладаються основи майбутніх інтересів учнів. Спрямованість інтересів учнів, їх ранні професійні зацікавлення залежать від рівня дослідницьких умінь учителя, його здатності використовувати різноманітні методи, спрямовані на визначення інтересів і нахилів учнів до певного виду діяльності, особливостей темпераменту та інших значущих характеристик для їх життєдіяльності в майбутньому.

Із метою перевірки рівня сформованості дослідницьких умінь майбутніх учителів, їх наукового підходу до педагогічних явищ, здатності діагностувати ранні інтереси молодших школярів було проведено опитування. Особлива увага зосереджена на здатності майбутніх учителів здійснювати самооцінку своєї професійної підготовленості.

За результатами проведеного дослідження сформульовано загальні рекомендації для майбутніх учителів щодо формування ранніх професійних інтересів молодших школярів. Наведено взірці методів і прийомів формування ранніх професійних інтересів молодших школярів.

Ключові слова: ранні інтереси учнів молодшого шкільного віку, компетентність май-

бутніх учителів, діагностика, діагностичні уміння майбутніх учителів, розвиток професійних інтересів учнів.

The article is devoted to the issue of forming the competence of future teachers in the development of early professional interests of primary school students. It is covered the essence of such concepts as early interests of primary school students, the competence of future teachers, the diagnostics and development of professional interests of students. This article draws out the general principles and main structural components of the didactic system of preparation of future teachers for diagnosis and development of early professional interests of primary school students. Based on the analysis of psychological and pedagogical literature and our own practical experience, the method of forming competence in the diagnosis of early professional interests of primary school students is substantiated.

It is known that different types of professional activities require different qualities from a person. Therefore, the main task of a teacher is to carry out propaedeutic activity, timely diagnose and help students find out which of these qualities they have developed and in which activities they could succeed.

Junior school age is a period when the foundations of students' future interests are laid. The orientation of students' interests, their early professional interests depend on the level of research skills of a teacher, the ability to use various techniques aimed at determining the interests and inclinations of students to a particular activity, the temperament and other important characteristics for their future lives.

In order to check the level of formation of future teachers' research skills, their scientific approach to pedagogical phenomena, the ability to diagnose the early interests of junior students, the survey has been conducted. Particular attention is paid to the ability of future teachers to carry out self-assessment of their professional training.

Based on the results of the research, we have formulated the general recommendations for future teachers on the formation of early professional interests of junior schoolchildren. In the article are given the samples of methods and techniques of formation of early professional interests of junior schoolchildren.

Key words: early interests of primary school students, competence of future teachers, diagnostics, diagnostic skills of future teachers, development of professional interests of students.

УДК 378.147

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/25-1.33>

Хімчук Л.І.,

канд. психол. наук,
доцент кафедри фахових методик
і технологій початкової освіти
педагогічного факультету
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника

Постановка проблеми в загальному вигляді. Система формування професійної компетентності в майбутніх учителів початкової школи є актуальною в педагогічно-психологічній науці. Вона має велике теоретичне і практичне значення, серед

яких очевидний інтерес викликає розв'язання проблеми формування в майбутніх педагогів умінь діагностувати й розвивати ранні інтереси учнів.

Відомо, що різні види професійної діяльності вимагають від особистості різноманітних якостей.

Тому основним завданням майбутніх учителів є навчитись здійснювати пропедевтичну діяльність, уміти вчасно діагностувати й допомагати учням з'ясовувати, які якості в них розвинуті та в якій діяльності вони змогли б досягти успіху.

Молодший шкільний вік є періодом, у процесі якого закладаються основи майбутніх інтересів учнів. Здатність майбутніх педагогів розуміти спрямованість інтересів учнів у молодшому шкільному віці, вміння використовувати різноманітні методики для визначення їх нахилів до певного виду діяльності, розвивати в них різноманітні якості, притаманні тій чи іншій професії, є свідченням високого рівня професійної компетентності вчителів і сходиною до успішного розкриття особистісного потенціалу учнів для їхньої майбутньої життєдіяльності. Саме в молодшому шкільному віці важливо створити учням умови для опанування основ системи знань про працю, роль праці в житті людини, світ професій і їх реальні перспективи в умовах ринкової економіки. Виховувати в учнів любов до праці й формувати в них позитивну мотивацію до навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Формуванню професійних умінь майбутніх учителів у різні часи приділяли велику увагу вітчизняні й зарубіжні вчені, педагоги та психологи. Видатний німецький педагог, послідовник Й.Г. Песталоцці, А. Дістерверг у праці «Про вчительську професію» писав: «Мета вчительської освіти цілком зрозуміла: хочуть мати вчителів, які володіють усіма потрібними якостями» [2, с. 331].

На думку педагогів минулого (Ж. Руссо, Й.Г. Песталоцці, Дж. Дьюї), роль учителя полягає у створенні педагогічно-психологічних умов для учнів, котрі б дозволяли виявити їхню внутрішню сутність, потреби, здібності, нахили. Педагог повинен бути здатний допомогти учням досягти успіху, визначити свої можливості й навчити їх ставити перед собою реалістичні цілі, створювати вільну атмосферу і сприяти становленню індивідуального «я».

К. Ушинський зазначав: «Тільки особистість може впливати на розвиток і визначення особистості, тільки характером можна створити характер» [8, с. 64].

Твердження педагогів минулого підводять нас до сучасної освітньої парадигми – компетентного підходу в навчанні майбутніх учителів початкової школи й висвітлення поняття «професійна компетентність педагога». Професійна компетентність педагога – це єдність його теоретичної та практичної готовності до здійснення педагогічної діяльності, професіоналізм.

Формування професійної компетентності майбутніх учителів початкової школи є одним з основних напрямів реформування освіти. Нормативним підґрунтям означеної проблеми є Націо-

нальна доктрина розвитку освіти, в якій зазначено, що підготовка педагогічних і науково-педагогічних працівників, їх професійне самовдосконалення – важлива умова модернізації освіти [5].

Вагомими для нашого дослідження є положення, викладені в постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Концепції державної системи професійної орієнтації населення» [6]. У цьому контексті важливого значення набуває дидактична система підготовки майбутніх учителів діагностувати й розвивати ранні професійні зацікавлення в учнів початкової школи.

Теоретичною основою дидактичної системи підготовки майбутніх учителів діагностувати й розвивати ранні професійні зацікавлення в учнів початкової школи є теорія компетентнісного підходу в освіті й положення про професійну підготовку майбутніх учителів, визначені в дослідженнях Ю. Бабанського, В. Боднаря, І. Зязюна, Н. Кузьміна, М. Лещенко, І. Підласого, О. Савченко, О. Овчарук, О. Пометун, В. Семиченко, Л. Тимчук.

Заслуговує на увагу досвід з означеної проблеми, висвітлений Л. Тимчук у праці «Прогностично-профорієнтаційна робота вчителя початкових класів» [7]. Л. Тимчук стверджує: «Одним із найважливіших етапів розвитку особистості в контексті проблеми її підготовки до вибору майбутньої професії є початковий період навчання у школі, де закладаються не лише підвалини готовності молоді людини до професійного самовизначення й обґрунтованого вибору професійної діяльності, але і її професійна мобільність, що виявляється у здатності успішно переходити на іншу професійну діяльність або змінювати види діяльності, тим самим уникаючи або знижуючи ризик безробіття, яке вже сьогодні постає серйозною загрозою для світової спільноти» [7, с. 8].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Попри численні дослідження з формування компетентностей майбутніх учителів, відзначається невисокий рівень умінь педагогів розвивати ранні професійні інтереси в учнів та застосовувати методи і прийоми діагностики рівня їх сформованості. В контексті вищезазначеного слушним є вислів академіка В. Андрущенка: «Сьогодні ми не можемо навчати, як учора, тому що світ стає іншим» [1, с. 28].

Мета статті. Актуальність означеної проблематики, об'єктивна потреба й соціальна значущість формування вмінь майбутніх учителів діагностувати та розвивати ранні інтереси учнів, зумовили мету статті – обґрунтувати методику формування базових компетентностей майбутніх учителів із діагностики ранніх професійних зацікавлень учнів початкової школи.

Виклад основного матеріалу. Формування високого рівня професійної компетентності учителя відбувається в тісному взаємозв'язку з фор-

муванням особистості його учня. Це два процеси, які проходять паралельно й перетинаються під час конструктивної або неконструктивної взаємодії вчителів й учнів під час передавання й засвоєння ними досвіду. Така взаємодія є завжди тривалою в часі, оскільки пізнання вчителем й учнем особистих нахилів і можливості їх реалізації в житті відбувається повільно. Ознакою найвищого рівня професійної компетентності вчителя є вміння виявляти нахили учнів і викликати ранній інтерес у них до певного виду трудової діяльності.

У педагогічній літературі поняття «інтерес» визначають як емоційний вияв потреб людини, важливий для формування різноманітних навичок та інтелекту. Ранній інтерес учнів будемо розуміти як початкову стадію мотивації, котра спонукає їх до опанування вміннями й навичками та приносить задоволення від процесу й результату цієї діяльності.

Важливою для нашого дослідження є думка Л. Тимчук [7, с. 14–31], яка пропонує визначати рівень сформованості ранніх інтересів в учнів за такими параметрами:

1. Інформаційна грамотність школярів у світі професій, основними ознаками якої є наявність в учнів початкових класів умінь орієнтуватись у назвах професій, знаходити інформацію про професію, вміння відтворити професійні дії за допомогою рухів, голосу, зображувальної (образотворчої, пантомімічної тощо) діяльності.

2. Почуттєво-емоційне ставлення до світу професій, основними ознаками якого є бажання учнів молодшого шкільного віку зосередити увагу на конкретному виді професійної діяльності й отримати про нього додаткову інформацію, відтворювати елементи професійної діяльності в іграх.

3. Ставлення учнів до праці. Основною ознакою означеного параметру є наявність у молодших школярів розуміння необхідності праці як основного джерела існування людини. Наявність позитивного ставлення до навчання як провідної діяльності в молодшому шкільному віці. Наявність бажання дбайливо виконувати трудові доручення.

4. Практична готовність учнів до праці. Цей параметр характеризується високим рівнем усвідомлення молодшим школярем практичного завдання й наявністю практичних навичок, умінь оцінювати результати власної діяльності.

Ураховуючи зазначені вище параметри й ознаки ранніх інтересів в учнів, з метою перевірки рівня сформованості дослідницьких умінь майбутніх учителів на базі педагогічного факультету ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» проведено опитування студентів і спостереження за їх діяльністю у процесі проходження ними виробничої практики в загальноосвітніх школах міста Івано-Франківська. У дослідженні взяло участь 90 осіб.

У процесі опитування майбутніх педагогів особлива увага була зосереджена на їх здатності здійснювати самооцінку своєї професійної підготовленості. Майбутнім учителям були поставлені питання: «Чи бажаєте Ви дізнатись про методи діагностики рівнів сформованості ранніх інтересів учнів?», «Які методи діагностики рівнів сформованості ранніх інтересів учнів Вам відомі?», «Які труднощі виникали у Вас у процесі визначення ранніх інтересів учнів молодшого шкільного віку під час Вашого перебування на практиці у школі?», «Які Ви знаєте методи ознайомлення учнів зі світом професій?», «У чому виражається почуттєво-емоційне ставлення учня до світу професій?», «Яким чином можна визначити ставлення учнів до праці?», «За допомогою яких дидактичних матеріалів можна розвивати практичну готовність учнів до праці?».

Із метою визначення загального рівня професійної компетентності майбутніх педагогів, їх здатності діагностувати ранні інтереси молодших школярів були взяті до уваги такі компоненти:

- мотиваційний (бажання майбутніх учителів пізнавати новий досвід, опанувати нові навички);

- когнітивний (знання майбутніх педагогів про діагностичні методики визначення зацікавлень молодших школярів, уміння добирати відповідні методи для розвитку ранніх інтересів в учнів, наявність навичок узагальнювати і класифікувати дидактичний матеріал для здійснення пропедевтичної діяльності);

- особистісно-емоційний (особисті якості майбутнього вчителя: доброзичливість, чуйність, урівноваженість, толерантність, людяність, рефлексія, здатність установлювати конструктивну взаємодію з учнями, вміння вибирати правильний тон і стиль спілкування, наявність певного емоційного стану (настрою), задоволення від виконаної справи);

- волевий (поведінкові зусилля, наполегливість і мобілізація особистої внутрішньої енергії);

- операційно-діяльнісний (здатність майбутніх учителів застосовувати ті знання, вміння й навички, які вони набули протягом теоретичного і практичного навчання у вищій школі).

У процесі констатувального етапу дослідження з'ясовано, що 80% майбутніх учителів мають високий рівень сформованості мотиваційного компонента. Вони виявили велике бажання дізнатись про методи й засоби пропедевтичної діяльності. Майбутні педагоги усвідомлюють власний рівень умінь та виявляють потребу в їх удосконаленні. У 15% майбутніх педагогів виявлено середній рівень сформованості мотиваційного компонента. Низький рівень мають 5% респондентів. Майбутні вчителі, в яких наявний середній і низький рівень сформованості мотиваційного компонента, недостатньо розуміють значущість пропедевтичної педагогічної діяльності.

Високий рівень сформованості когнітивного компонента виявлено у 65% майбутніх учителів. Вони володіють достатнім рівнем знань про методи визначення ранніх зацікавлень учнів, уміють добирати відповідний інструментарій для здійснення діагностичної діяльності. Варто зауважити, що в 75% виявлено високий рівень сформованості вольового компонента. Студенти виявили здатність свідомо контролювати свою діяльність і поведінку, долати перешкоди й підпорядковувати їх поставленій меті. Це є свідченням тісного взаємозв'язку вольового й мотиваційного компонентів, рівень яких у поданій вибірці респондентів є високим. Таким чином, можна стверджувати, що рівень вольового компонента майбутніх учителів залежить від їх вмотивованості.

Брак практичного досвіду позначився на рівні сформованості операційно-діяльнісного компонента майбутніх учителів. З'ясовано, що 65% майбутніх педагогів мають середній рівень здатності застосовувати теоретичні знання, вміння й навички у стандартних ситуаціях, однак виявляють труднощі в педагогічних ситуаціях, які потребують глибокого причинно-наслідкового аналізу. Тільки 25% майбутніх педагогів можуть констатувати причини власних труднощів, котрі виникали в них у процесі визначення ранніх інтересів учнів молодшого шкільного віку, розуміти причини помилок учнів та застосовувати відповідні методи для їх усунення.

Результати спостереження за особистісними якостями майбутніх учителів, їх емоціями у процесі взаємодії з учнями свідчать, що 60% майбутніх педагогів виявили середній рівень умінь установлювати конструктивну взаємодію з ними. Вони будували взаємодію з учнями на основі партнерства й довіри, отримували задоволення від того, як їх слухають учні. Однак їм притаманна позиція, характерна для вчителя, який відчуває не дуже впевнено, має занижену самооцінку. У звертанні до учнів часто вживають слова перепрошування. Прохання до учнів висловлюють не сміливо. Продуктивність взаємодії за таких умов знижується. Учні не завжди виконують доручення вчителя, не чують його. Причину такої непродуктивної взаємодії вбачаємо в особистості вчителя та його ставленні до себе.

У 15% майбутніх учителів наявний стиль спілкування з учнями на авторитарній основі. Свідомо й не свідомо такі студенти формулювали завдання для учнів у наказовій формі. З огляду на це учні не виявляли активності під час виконання поставлених перед ними завдань, уникали спілкування зі студентами.

Взаємодія, побудована на основі партнерських відносин, виявлена у 25% майбутніх педагогів, які демонстрували здатність установлювати конструктивний діалог з учнями, вміння вибирати правильний тон і стиль спілкування, емоційну стабіль-

ність. У них наявний позитивний настрій під час спілкування з учнями.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури та результатів проведеного дослідження необхідно зауважити, що набуття соціального і практичного досвіду, підвищення рівня сформованості компонентів професійної компетентності майбутніх учителів можливе за умови чітко визначених принципів й обґрунтованої дидактичної системи формування умінь діагностувати та розвивати ранні інтереси учнів.

Поняття «дидактична система формування умінь майбутніх учителів діагностувати та розвивати ранні інтереси учнів» розумітимемо як упорядковану сукупність взаємопов'язаних принципів, методів, форм і засобів навчання, котрі спрямовані на підвищення рівня професійної компетентності майбутніх учителів в аспекті пропедевтичної діяльності.

Основними структурними компонентами дидактичної системи формування вмінь майбутніх учителів діагностувати та розвивати інтереси учнів є: цільовий, мотиваційний, змістовий, діагностичний, діяльнісно-операційний, прогностичний.

Схарактеризуємо загальні принципи дидактичної системи формування вмінь майбутніх учителів діагностувати та розвивати інтереси учнів.

Принцип адекватної самооцінки професійної підготовленості майбутнього педагога. Оскільки самооцінка людини впливає не тільки на професійну, але й на всі сфери життя (самореалізацію, особисте життя, кар'єру та матеріальний стан), важливо докласти зусиль, щоб підняти її до належного рівня й навчитись самостійно визначати свої можливості, приймати рішення.

Принцип полімотивованості й нерозривності мотивів із потребами майбутніх учителів і їх вихованців. Цей принцип полягає в тому, що спільна взаємодія педагога й учня для досягнення мети, як правило, спонукається декількома мотивами. Для вчителя важливо з'ясувати основні причини інтересу учнів до тої чи іншої діяльності, опиратись на бажання учнів, заохочувати їх до успіху, визнавати їх успіхи.

Принцип поліфункціональної компетентності, який передбачає застосування майбутнім учителем цільового осмисленого комплексу знань, умінь, навичок (інформаційно-цифрових, комунікативних продуктивних, соціальних, предметних, моральних, особистих якостей учителя і ставлення його до себе й учасників освітнього процесу), які можна застосовувати у професійній педагогічній діяльності.

Принцип особистісного підходу до учня, котрий передбачає, що процес формування вмінь майбутніх учителів початкових класів діагностувати та розвивати інтереси учнів можливий тільки за умови усвідомлення майбутнім учителем того, що кожен учень є унікальним. Слушною щодо цього є

така думка професорки М. Лещенко: «Не можна допускати, щоб діти, наче роботи, вставали, сідали, думали, раділи, сумували тільки за командою вчителя. В атмосфері жорсткої дисципліни відбувається уніфікація, деперсоналізація особистості» [4, с. 17]. Також важливим у цьому аспекті є підхід, який ґрунтується на теорії про множинні інтелекти професора Говарда Гарднера, який вирізняє такі інтелекти: лінгвістичний, логічний, просторовий, тілесний, музичний, інтраперсональний, міжособистісний та внутрішньоособистісний [2].

Принцип конструктивної взаємодії учасників освітнього процесу й моральної позиції вчителя у професійній діяльності передбачає таке:

- повагу до почуттів кожного з учнів й уміння бачити в кожному учневі творчу особистість і підтримувати його прагнення до розвитку й саморозвитку;
- щира любов до учнів і довіра, справедливість в оцінюванні їх знань і вчинків;
- душевна чуйність, теплота, піклування про учнів – важливі моральні якості вчителя, котрі необхідні для конструктивної взаємодії з учнями.
- У цьому аспекті основними рекомендаціями для майбутніх учителів є такі:
 - умійте слухати й чути учнів;
 - будьте тактовним у спілкуванні з учнями;
 - частіше посміхайтесь учням;
 - не шкодуйте похвали для учнів;

- навчіться прощати учням їх погані вчинки;
- ніколи не порівнюйте учнів. Порівнюйте кожну дитину саму із собою відповідно до її досягнутих результатів;
- дивіться оптимістично на учня, його необмежені можливості;
- встановлюйте духовну спільність з учнями й піклуйтеся про них, як про своїх рідних дітей.

Спираючись на визначені принципи, вважаємо, що для цілісного формування вмінь майбутніх учителів діагностувати та розвивати ранні інтереси учнів буде оптимальним введення в їх систему підготовки, комплексу форм і методів, серед яких: інтерактивні тренінги, ділові педагогічні ігри, ігри-драматизації, спільні семінари вчителів загальноосвітніх шкіл та майбутніх учителів, майстер-класи із проектування конструктивної взаємодії, майстер-класи із проектування дидактичних матеріалів для навчання учнів і проведення з ними пропедевтичних заходів.

Наведемо взірць проектування дидактичного матеріалу для формування вмінь студентів використовувати його з метою визначення рівня здібностей учнів до технічної діяльності й розвитку їх просторового інтелекту.

Наприклад, визначення рівня особливостей розуміння учнями молодшого шкільного віку конструкцій та технічних об'єктів може здійснюватись на основі використання інструктивних карт із недостатньою інформацією, муляжів, моделей, макетів.

Мета: Визначити рівень розуміння учнями зображень в інструктивній карті без пояснення; розуміння компонентів макету.

Необхідний матеріал:

- бланки інструктивних карт із поетапним зображенням виконання роботи без пояснення послідовності їх виконання;

Рис. 1. Інструктивна карта «Кіт»

Рис. 2. Інструктивна карта «Єдиноріг»

Рис. 3. Трикутний модуль оригамі

- бланки інструктивних карт з описом етапів роботи без зображень;
- бланки інструктивних карт із зображенням готового виробу;
- ручка;
- макет;
- бланки відповідей.

Завдання № 1.

Інструктаж до першого завдання: Розгляньте зображення в інструктивних картах (рис. 1., рис. 2, рис. 3). Прокоментуйте й запишіть у бланку відповіді про те, яку роботу потрібно виконати на кожному з етапів.

Бланк відповіді

Етапи роботи	Інструкція до виконання
1	
2	
3	
4	
5	
6	
7	
8	
9	

Висновки. Необхідною умовою формування ранніх інтересів учнів молодшого шкільного віку є усвідомлення майбутнім учителем важливості розширення кола їх інтересів. Важливим є вплив учителя на чуттєво-емоційну сферу учнів. Підготовка майбутніх учителів до формування професійних

інтересів учнів полягає в активному залученні їх до діагностичної діяльності та проєктування різноманітних методів і засобів для її забезпечення. Перспективи подальших досліджень убагацьмо в розробці практичних рекомендацій щодо впровадження системи формування в майбутніх учителів умінь розвивати ранні професійні інтереси учнів молодшого шкільного віку засобами народних ремесел.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Андрущенко В. Національна доктрина розвитку системи освіти України у ХХІ столітті. *Науковий вісник Миколаївського державного педагогічного університету. Педагогічні науки. Збірник наукових праць*. Миколаїв : МДУ, 2003. Випуск 5. С. 28.
2. Gardner H. *Frames of Mind: The theory of multiple intelligences*. N. New York : Basic Books, 1983. 530 p.
3. Дістерверг А. Вибрані твори. Москва, 1956, С. 331.
4. Лещенко М. Щастя дитини – єдине щастя на землі. *До проблеми педагогічної майстерності : навчально-методичний посібник*. Київ : АСМІ, 2003. Ч 1. С. 17.
5. Національна доктрина розвитку освіти. Освіта, 2002. № 26, С. 2–4.
6. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Концепції державної системи професійної орієнтації населення». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/NT4198>.
7. Тимчук Л. Прогностично-профорієнтаційна робота вчителя початкових класів. *Методичний посібник*. Київ. Видавництво LAT&K, 2009. 125 с.
8. Ушинський К. Статті в «Журналі для виховання». Собр. соч. Москва, 1948. Т. 2. С. 64.